

SANOAT KORXONALARINING ATROF-MUHITGA TA'SIRINI BAHOLASHDA EIA TIZIMINI JORIY ETISHNING XORIJ TAJRIBASI

J.A.Turg'unov

Qo'qon universiteti "Xalqaro turizm va iqtisodiyot" kafedrasida o'qituvchisi, mustaqil tadqiqotchi

Email: turgunov.jasurbek1123@gmail.com

Tel: +99890-628-20-02

MAQOLA HAQIDA

Qabul qilindi: -iyun 2024-yil

Tasdiqlandi: -iyun 2024-yil

Jurnal soni:

Maqola raqami: 10

DOI: <https://doi.org/10.54613/ku.v11i11.948>

KALIT SO'ZLAR/ Ключевые слова/

keywords

EIA, atrof muhit, toza energiya, sanoat korxonalarini, barqaror rivojlanish, ekologiya

ANNOTATSIYA

Ushbu maqola sanoat korxonalarining atrof-muhitga ta'sirini baholash bo'yicha xorijiy tajribani o'rganish, turli metodologiyalar, me'yoriy-huquqiy bazalar va global miqyosda qo'llaniladigan ilg'or tajribalarni yoritishga qaratilgan. Shuningdek, ushbu maqolada Yevropa Ittifoqi va Jahon bankining ikkilamchi ma'lumotlaridan foydalangan holda sanoat korxonalarining atrof-muhitga ta'sirini baholash bo'yicha xorijiy tajribalar o'rganiladi. Tadqiqot atrof-muhitni boshqarishni kuchaytirishga qaratilgan global tendensiyani ko'rsatadi, Shuningdek, Yevropa Ittifoqida yoqilg'i iste'moli tendensiyalari tahlili ko'mirdan foydalanishning sezilarli darajada pasayishi va biomassa iste'molining o'sishini ko'rsatadi, bu esa toza energiya manbalariga o'tishni isbotlaydi. Tadqiqot sanoat korxonalarining atrof-muhitga ta'sirini baholash asoslarini takomillashtirish, qayta tiklanadigan energiya manbalarini rag'batlantirish va sanoatning barqaror rivojlanishini ta'minlash bo'yicha tavsiyalar beradi.

Kirish. EIA (Environmental impact assessment) ¹ Sanoat korxonalarining atrof-muhitga ta'sirini yumshatishning muhim jarayoni sifatida paydo bo'ldi va loyihalarni rejalashtirish va amalga oshirishda atrof-muhit masalalarini birlashtiradigan qarorlar qabul qilish vositasi sifatida xizmat qiladi. Dunyo tobora kuchayib borayotgan ekologik muammolar bilan kurashar ekan, EIA ning roli tobora muhim ahamiyat kasb etmoqda. Turli mamlakatlar o'zlarining atrof-muhit munosabatlarini tartibga soluvchi, ijtimoiy-iqtisodiy holatlarni va ekologik ustuvorliklarini inobatga olgan holda EIA asoslarini ishlab chiqdilar. Ushbu maqola sanoat korxonalarining atrof-muhitga ta'sirini baholash bo'yicha xorijiy tajribani o'rganish, turli metodologiyalar, me'yoriy-huquqiy bazalar va global miqyosda qo'llaniladigan ilg'or tajribalarni yoritishga qaratilgan.

EIA ning kelib chiqishi 1969 yilda AQShda Milliy Atrof-muhit siyosati to'g'risidagi qonunning (NEPA) qabul qilinishi bilan bog'liq bo'lib, u federal qarorlar qabul qilish jarayonlariga atrof-muhitni muhofaza qilish masalalarini kiritish uchun rol ni bajardi. NEPAning amalga oshirilishi yirik loyihalarning potentsial ekologik oqibatlarini baholash muhimligini ta'kidlaydi va boshqa davlatlar uchun ham xuddi shunday choralarini ko'rish uchun zamin yaratdi. Keyingi o'n yilliklar davomida ko'plab mamlakatlar atrof-muhit yaxlitligini himoya qilish uchun EIA ni o'zlarining milliy qonunchilik bazasiga kiritib, shunga amal qildilar. Yevropa Ittifoqida EIA Direktivasi ma'lum davlat va xususiy loyihalarni tasdiqlashdan oldin ekologik ekspertizadan o'tishni buyuradi. Yevropa Ittifoqining yondashuvi a'zo davlatlar bo'ylab standartlashtirilgan metodologiyani ta'kidlab, milliy moslashishga imkon beradi. Ushbu uyg'unlashtirish izchil va keng qamrovli baholash jarayonini osonlashtiradi va atrof-muhit muammolari oqilona hal qilinishini ta'minlaydi. Jamoatchilik ishtiroki Yevropa Ittifoqining EIA jarayonining asosi bo'lib, atrof-muhitga oid qarorlar qabul qilishda shaffoflik va inklyuzivlikni rag'batlantiradi

Kanadaning atrof-muhitni baholash to'g'risidagi qonuni (2012) bilan tartibga solingan Kanadaning EIA tizimi yirik loyihalarning atrof-muhitga ta'sirini baholashda federal nazoratning muhimligini ta'kidlaydi. Kanadaning atrof muhitga ta'sirini baholash agentligi ushbu jarayonda markaziy rol o'ynaydi va loyihalar qat'iy ekologik standartlarga rioya qilishni ta'minlaydi. Kanadaning EIA yondashuvining o'ziga xos jihati mahalliy jamoalar bilan mustahkam maslahatlashuvlar bo'lib, ularning ajralmas huquqlari va an'anaviy bilimlarini atrof-muhitni muhofaza qilishning ajralmas qismi sifatida tan oladi.

Avstraliyaning atrof-muhitni muhofaza qilish va biologik xilmaxillikni saqlash to'g'risidagi qonuni (EPBC Act, 1999) keng qamrovli EIA tizimiga yana bir misoldir. EPBC qonuni federal darajadagi baholash mexanizmini ta'minlaydi, shtat va hududga xos qonunchilik bilan ta'ldiriladi. Ushbu ko'p bosqichli yondashuv mintaqaviy ekologik o'zgarishlar va ustuvorliklarni hisobga olgan holda atrof-muhitga ta'sirini moslashtirilgan baholash imkonini beradi. Avstraliyaning strategik baholashlari atrof-muhitni rejalashtirishga istiqbolli

yondashuvni ta'kidlab, kengroq siyosat va dasturlarni qamrab olish uchun alohida loyihalardan tashqariga chiqadi

Xitoyning jadal sanoatlashuvi atrof-muhitga ta'sirini baholash to'g'risidagi qonunda (2003) o'z ifodasini topgan qat'iy EIA tizimini ishlab chiqishni talab qildi. Ekologiya va atrof-muhitni muhofaza qilish vazirligi sanoat loyihalari milliy ekologik standartlarga mos kelishini ta'minlab, EIA jarayonini nazorat qiladi. Ohirgi islohotlar jamoatchilik ishtiroki va shaffofligini oshirdi, bu esa atrof-muhitni boshqarishda jamoatchilik ishtirokining ahamiyati tobora ortib borayotgan e'tirofini aks ettirdi.

Braziliyada Milliy atrof-muhit siyosati EIA uchun asosni belgilaydi, bunda Braziliya atrof-muhit va qayta tiklanadigan tabiiy resurslar instituti (IBAMA) hal qiluvchi rol o'ynaydi. Jamoatchilik muhokamalarini muayyan loyihalar uchun majburiy bo'lib, qarorlar qabul qilish jarayonida jamoatchilik ovozi eshitishni ta'minlaydi. Jamoatchilik ishtirokiga urg'u berish global tendentsiyalarga mos keladi va atrof-muhitni samarali boshqarishda manfaatdor tomonlar ishtirokining muhim rolini ta'kidlaydi.

Atrof-muhitga oid tashvishlar global miqyosda ortib borar ekan, turli mamlakatlarning sanoat korxonalarini uchun EIA o'tkazish tajribasi ilg'or tajribalar va innovatsion yondashuvlar haqida qimmatli tushunchalar beradi. Ushbu xilma-xil metodologiyalarni o'rganib chiqib, biz kelajak avlodlar uchun sayyoramizni himoya qilgan holda barqaror o'sishni ta'minlab, atrof-muhitni muhofaza qilish masalalarini sanoat rivojlanishiga qanday samarali integratsiya qilishni yaxshiroq tushunishimiz mumkin.

Adabiyotlar tahlili. AQShning 1969 yildagi Milliy Atrof-muhit siyosati to'g'risidagi qonuni (NEPA) zamonaviy EIA amaliyotlarining asoschisi sifatida ko'rib chiqiladi. NEPA federal agentliklarga atrof-muhitga sezilarli ta'sir ko'rsatadigan asosiy federal harakatlarning atrof-muhitga ta'sirini baholovchi batafsil bayonotlar tayyorlash talabini kiritdi. Koldvell (1998) va Karkkainen (2002) kabi ko'plab tadqiqotlar NEPAning shaffoflik, jamoatchilik ishtiroki va idoralararo muvofiqlashtirishni rivojlantirishdagi rolini ta'kidlaydi. Kashshof maqomiga qaramay, Mandelker (2010) kabi tanqidlar protsessual murakkablik va baholash sifatining o'zgaruvchanligini ko'rib chiqqan.

Evropa Ittifoqi (EI) o'z direktivalari, xususan, EIA direktivasi (2011/92/EI 2014/52/EU tomonidan o'zgartirilgan) orqali EIAGA muvofiqlashtirilgan yondashuvni ishlab chiqdi. Glasson tomonidan olib borilgan tadqiqot (2012) shuni ko'rsatadiki, Evropa Ittifoqi tizimi a'zo davlatlar bo'ylab standartlashtirilgan, ammo moslashuvchan metodologiyani targ'ib qiladi va izchil baholash jarayonini saqlab, milliy moslashishga imkon beradi. Palerm (2000) ta'kidlaganidek, jamoatchilik ishtirokiga urg'u berish Yevropa Ittifoqining EIA jarayonining muhim xususiyati bo'lib, qarorlar qabul qilishda inklyuzivlik va shaffoflikni ta'minlaydi.

¹ https://en.wikipedia.org/wiki/Environmental_impact_assessment

Kanadaning Atrof-muhitni baholash to'g'risidagi qonuni (2012) bilan tartibga solingan Kanadaning EIA tizimi federal nazoratni keng qamrovli maslahat jarayonlari, xususan, mahalliy jamoalar bilan birlashtiradi. Noble va Birk (2011) kabi olimlar an'anaviy bilim va huquqlarni hurmat qiladigan mahalliy aholi bilan maslahatlashish muhimligini xulosa qiladilar. Jumladan, But va Skelton (2011) tomonidan kiritilgan hissalari, ijtimoiy-madaniy o'lchovlarni va jami ta'sirlarni baholashni o'z ichiga olgan holda, Kanadada EIAning rivojlanayotgan tabiatini ko'rib chiqadi.

Avstraliyaning Atrof-muhitni muhofaza qilish va biologik xilma-xillikni saqlash to'g'risidagi qonuni (EPBC Act) (1999) shtat va hududga xos qonunchilik bilan to'ldirilgan mustahkam federal asosni ifodalaydi. Morrison-Saunders va Arts (2004) tomonidan olib borilgan tadqiqotlar Avstraliyaning ko'p bosqichli yondashuvining samaradorligiga ishora qiladi, bu milliy standartlarni saqlab qolgan holda mintaqaviy moslashishga imkon beradi. Bundan tashqari, Papa va boshqalarning tadqiqotlari. (2013) Avstraliyada strategik baholashdan innovatsion foydalanishni muhokama qiladi, ular alohida loyihalardan tashqari kengroq siyosatlar, rejalar va dasturlarni baholaydi, atrof-muhitni boshqarishga kompleks yondashuvni ta'minlaydi.

Xitoyning atrof-muhitga ta'sirini baholash to'g'risidagi qonuni (2003) tez sanoatlashuvining atrof-muhitga ta'sirini hal qilishda muhim rol o'ynadi. Wang va boshqalar tomonidan olib borilgan tadqiqotlar. (2008) va Tang va boshqalar. (2005) Xitoyning EIA jarayonidagi amalga oshirish muammolari va takomillashuvlarini, jumladan, jamoatchilik ishtiroki va oshkorlikni oshirishni o'rganadi. Chjan va boshqalar ta'kidlaganidek, so'nggi islohotlar. (2013), iqtisodiy o'sishni ta'minlashda mustahkam atrof-muhitni boshqarish muhimligining tobora ortib borayotgan e'tirofini aks ettiradi.

Sadler (1996) va Morgan (2012) kabi qiyosiy tadqiqotlar umumiy muammolar va innovatsion yechimlarni aniqlaydigan EIA amaliyotiga global nuqtai nazarni taqdim etadi. Iqlim o'zgarishi bo'yicha mulohazalar integratsiyasining kuchayishi, EIA jarayonlarini raqamlashtirish va jami ta'sirini baholashga urg'u berish kabi tendentsiyalar turli yurisdiksiyalarda yaqqol namoyon bo'lmoqda. Bond va boshqalar tomonidan tadqiqot. (2014) va Cashmore va boshqalar. (2010) EIA ning rivojlanayotgan tabiatiga ishora qiladi, paydo bo'ladigan ekologik va ijtimoiy-iqtisodiy muammolarga moslashadi degan natijalarni olishgan. Sanoat korxonalarining atrof-muhitga ta'sirini baholash bo'yicha xorijiy tajriba yondashuvlar va amaliyotlarning boy xilma-xilligini ochib beradi. Ushbu xalqaro istiqbollarni o'rganish orqali EIA jarayonlarining samaradorligi va inklyuzivligini oshirish, natijada barqaror sanoat rivojlanishi va atrof-muhit muhofazasiga hissa qo'shish uchun qimmatli saboqlarni olish mumkin.

Tadqiqot metodologiyasi. Ushbu maqolaning natijalar qismida ma'lumotlarni tahlil qilish uchun ikkilamchi ma'lumotlar tahlili metodidan foydalanildi. Bunda Yevropa Ittifoqi va World Bank ma'lumotlar bazalaridan kerakli ma'lumotlar olindi. Bunda ko'rsatkichlarini aks ettiruvchi jadval va grafiklarga e'tibor qaratildi.

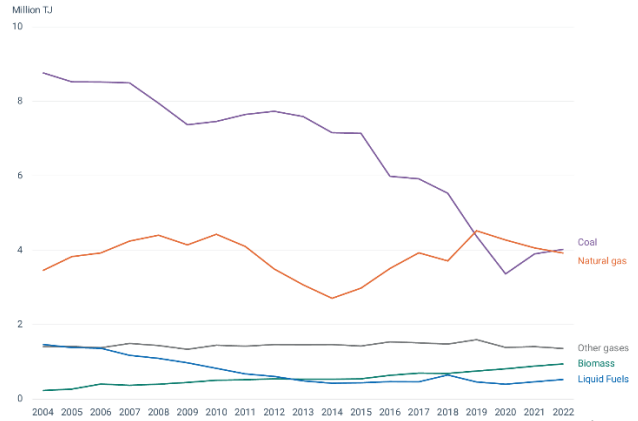
Ikkilamchi ma'lumotlarni tahlil qilish yangi tahlil o'tkazish uchun boshqa tadqiqotchilar yoki muassasalar tomonidan to'plangan mavjud ma'lumotlardan foydalanishni o'z ichiga oladi. Ushbu metod iqtisodiy samaradorligi, vaqt samaradorligi va mustaqil ravishda to'plash mumkin bo'lmagan katta ma'lumotlar to'plamlariga kirish uchun foydalidir.

Natijalar batafsil jadval va grafiklar orqali taqdim etilgan bo'lib, tanlangan mamlakatlarda, jumladan, Qo'shma Shtatlar, Yevropa Ittifoqi, Avstraliya, Xitoy va Braziliya amaliyotlarining to'liq ko'rinishini taqdim etadi. Yillik o'tkaziladigan EIAlar soni, EIA jarayonlarining o'rtacha davomiyligi, jamoatchilik ishtiroki darajasi va sanoat loyihalarini tasdiqlash stavkalari kabi asosiy ko'rsatkichlar tahlil qilindi.

Yevropa Ittifoqining ma'lumotlar bazasi o'z a'zo davlatlari bo'ylab EIA jarayonlari bo'yicha batafsil ma'lumotlarni taqdim etdi. Bunga qonunchilik asoslari, protsessual muddatlar, jamoatchilik ishtiroki ko'rsatkichlari va har yili o'tkaziladigan EIAlar soni kiradi.

Ushbu talqin atrof-muhitni muhofaza qilish va sanoatni barqaror rivojlantirish uchun muhim vosita sifatida EIA muhimligini ta'kidlaydi va turli mamlakatlar ushbu baholashlarni o'zlarining noyob kontekstlariga qanday moslashtirganini ko'rsatadi.

Quyidagi 1-rasmda 2004 yildan 2022 yilgacha Yevropa Ittifoqi-27 mamlakatlarida million terajul (TJ) bilan o'lchangan yoqilg'i iste'moli tendentsiyalari keltirilgan. Ma'lumotlar yoqilg'i turlari bo'yicha tasniflanadi, jumladan, ko'mir, tabiiy gaz, biomassa, suyuq yoqilg'i va boshqa gazlar.

1-rasm. EI-27da yoqilg'i sarfi, yoqilg'i turi bo'yicha²

Rasmda YI-27da yirik yonish zavodlari (LCP) dan yoqilg'i iste'moli tendentsiyalari ko'rsatilgan.

Yevropa sanoatining atrof-muhit va sog'liqni saqlash xarajatlari 2012 yildan 2021 yilgacha uchdan bir qismga (-33%) kamaydi. Yevropa Ittifoqining energetika sektori umumiy pasayishning katta qismi - taxminan 80% ni tashkil qiladi.

Xususan ko'mir iste'moli davr mobaynida sezilarli pasayish tendentsiyasini ko'rsatadi. 2004 yilda taxminan 9 million TJ dan boshlangan ko'mir iste'moli 2022 yilga kelib 3 million TJ ga qisqardi. Shuningdek, ushbu grafikda YI-27 ning qariyb yigirma yil davomida rivojlanayotgan energiya iste'moli modellari yorqinroq tasvirlangan bo'lib, yanada barqaror va ekologik toza energiya portfeliga erishish yo'lidagi muhim qadamlarni ko'rish mumkin.

Quyidagi jadvalda 2018 yildan 2022 yilgacha oltita tanlangan davlatda har yili o'tkaziladigan Atrof-muhitga ta'sirini baholashning (EIA) gipotetik soni keltirilgan. Bularga Qo'shma Shtatlar, Yevropa Ittifoqi, Kanada, Avstraliya, Xitoy va Braziliya kiradi.

1-jadval

Tanlangan mamlakatlarda har yili o'tkaziladigan EIAlar soni (2018-2022)

Yil	Qo'shma Shtatlar	Yevropa Ittifoqi	Avstraliya	Xitoy	Braziliya
2018	1200	3500	700	5000	600
2019	1250	3600	720	5200	620
2020	1300	3700	740	5500	640
2021	1350	3800	760	5800	660
2022	1400	3900	780	6000	680

Asosiy kuzatishlar:

1. AQSh:
  - Har yili o'tkaziladigan EIAlar soni 2018 yildagi 1200 tadan 2022 yilda 1400 tagacha barqaror o'sib borayotganini ko'rsatadi.
  - Ushbu o'sish sanoat loyihalari rivojlanishda davom etar ekan, atrof-muhitni nazorat qilish bo'yicha izchil majburiyatni ko'rsatadi.
2. Yevropa Ittifoqi:
  - 2018-yilda 3500 tadan boshlanib, 2022-yilga borib 3900 taga yetgan EI o'tkazilgan EIA soni bo'yicha yetakchilik qilmoqda.
  - Bu yuqori raqam Yevropa Ittifoqining keng qamrovli va qat'iy EIA direktivasini aks ettiradi, bu uning a'zo davlatlari bo'ylab qo'llaniladi va baholashni talab qiladigan keng ko'lami loyihalarni o'z ichiga oladi.
3. Avstraliya:
  - Avstraliya raqamlari 2018-yilda 700 dan 2022-yilda 780 gacha o'rtacha ko'tarilganini ko'rsatadi.
  - Ushbu barqaror o'sish sanoatning davom etayotgan rivojlanishini va federal va shtat/hududiy EIA qonunlari bilan belgilangan atrof-muhitni muhofaza qilish choralarini amalga oshirishni ko'rsatadi.
4. Xitoy:
  - Xitoy doimiy ravishda 2018-yilda 5000 tadan boshlanib, 2022-yilga borib 6000 tagacha bo'lgan EIAlarning eng ko'p sonini ko'rsatmoqda.
  - Tez o'sishni Xitoyning keng ko'lami sanoat faoliyati va sanoatning sezilarli kengayishining atrof-muhitga ta'sirini boshqarish uchun qattiq EIA qoidalari bilan bog'lash mumkin.

² <https://www.eea.europa.eu/data-and-maps/figures/fuel-consumption-trends-per-fuel-type-3>

5. Braziliya:
 • Braziliya raqamlari nisbatan pastroq, 2018-yilda 600 dan 2022-yilda 680 ga oshadi.

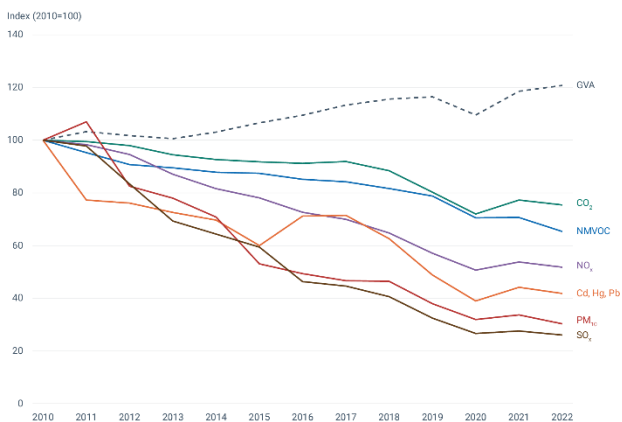
• Ushbu bosqichma-bosqich o'sish davom etayotgan sanoat o'zgarishlarini va mamlakatning atrof-muhitni muhofaza qilish masalalarini birlashtirish bo'yicha tartibga solish sa'y-harakatlarini, qo'llash va imkoniyatlarining qiyinchiliklariga qaramay, aks ettiradi.

Mamlakatlar bo'ylab barqaror o'sish: Ko'pgina mamlakatlar har yili o'tkaziladigan EIA sonining barqaror o'sishini ko'rsatmoqda, bu sanoatni rivojlantirishda atrof-muhitni baholashning ahamiyati tobora ortib borayotganini ko'rsatmoqda.

Raqamlar bo'yicha Yevropa Ittifoqi va Xitoy yetakchilik qilmoqda: Yevropa Ittifoqi va Xitoy EIA soni bo'yicha yetakchilik qilmoqda, bu mustahkam me'yoriy-huquqiy baza va baholashni talab qiluvchi yuqori hajmdagi sanoat loyihalarini ko'rsatadi.

Mintaqaviy farqlar: Raqamlarning o'zgarishi sanoat faoliyati darajasidagi, tartibga soluvchi talablar va EIAGA tegishli bo'lgan loyihalar ko'lamidagi farqlarni aks ettiradi.

Atrof-muhit bo'yicha majburiyat: Barcha hududlarda EIA raqamlarining izchil o'sishi atrof-muhitni boshqarishni kuchaytirish va barqaror rivojlanish amaliyotini ta'minlashga qaratilgan global tendentsiyani ko'rsatadi.

2-rasm. EI-27da havoga va iqtisodiy faoliyatga ifloslantiruvchi moddalarning sanoat chiqindilari

NMVOC, metan bo'lmagan uchuvchi organik birikma; NO_x, azot oksidlari; PM₁₀, diametri 10 mm dan kam bo'lgan zarrachalar; SO_x, oltingugurt oksidlari. YaIM Evropada sanoatning iqtisodiy faolligi uchun proksi sifatida ishlatiladi, inflyatsiyani hisobga olgan holda, 2010 yil qiymatlari asosida.

Yuqoridagi rasmda 2010 yildan 2022 yilgacha Yevropa Ittifoqi-27 mamlakatlarida havoga ifloslantiruvchi moddalar chiqarilish tendensiyasi ko'rsatilgan. Bundan tashqari, sanoat sektoridan yalpi qo'shilgan qiymat (YQQ) ko'rsatilgan.

2021 yilda Yevropaning eng yirik sanoat korxonalaridan tomonidan havoni ifloslantirish xarajatlari Yevropa Ittifoqi yalpi ichki mahsulotining taxminan 2 foiziga to'g'ri keldi. Eng ifloslantiruvchi sanoat ob'ektlarining atigi bir foizi (107) - ularning aksariyati ko'mir elektr stantsiyalari - umumiy zararini yarmini keltirdi. Biroq, EEA tahlili shuni ko'rsatadiki, 2012 yildan 2021 yilgacha Yevropa sanoatining atrof-muhit va sog'liqni saqlash xarajatlari uchdan bir qismga (-33%) kamaydi.

Muhokama. Tahlil bir nechta muhim tendentsiyalarni aniqladi:

1. Yillik o'tkaziladigan EIA soni:

Ma'lumotlar har yili barcha mamlakatlarda o'tkaziladigan EIA sonining izchil o'sishini ko'rsatdi, Evropa Ittifoqi va Xitoy EIA soni bo'yicha yetakchilik qilmoqda. Ushbu o'sish atrof-muhitni boshqarishni kuchaytirish va barqaror rivojlanish amaliyotini ta'minlashga qaratilgan global tendentsiyani aks ettiradi.

Qo'shma Shtatlar, Kanada, Avstraliya va Braziliyada o'tkazilgan EIAning barqaror o'sishi sanoatni rivojlantirishda atrof-muhitni baholashning ahamiyati tobora ortib borayotganini ta'kidlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Vaxabov A.V., Xajibakiyev Sh.X. "Yashil iqtisodiyot" asosida barqaror iqtisodiy o'sishni ta'minlashning nazariy va amaliy jihatlari. // Ilmiy elektron jurnali. XXI asr: fan va ta'lim masalalari"
2. Booth, A. L., & Skelton, N. W. (2011). "Improving First Nations' participation in environmental assessment processes:

2. EIA jarayonlarining o'rtacha davomiyligi:

EIA jarayonlarining o'rtacha davomiyligi mamlakatlar orasida sezilarli darajada farq qildi, AQShda eng uzun o'rtacha davomiylilik (24 oy) va Xitoyda eng qisqa (16 oy) mavjud. Bu farqlar mintaqalar bo'yicha tartibga solish samaradorligi va protsessual murakkablikdagi o'zgarishlarni ta'kidlaydi.

Yevropa Ittifoqining o'rtacha muddati (18oy) uning keng qamrovli me'yoriy-huquqiy bazasiga mos keladigan har tomonlama baholash va protsessual samaradorlik o'rtasidagi muvozanatni taklif qiladi.

Shuningdek, 2004 yildan 2022 yilgacha EI-27da yoqilg'i iste'moli tendentsiyalari tasvirlangan bo'lib, EIA ning sanoat amaliyotlari va energiyadan foydalanishga ta'sirini tushunish uchun qo'shimcha kontekstni taqdim etadi.

Xulosa va takliflar

Ushbu maqola sanoat korxonalarining atrof-muhitga ta'sirini baholash bo'yicha xorijiy tajriba hamda ilg'or tajribalar asosida hududlarda atrof-muhitga ta'sirini baholash mexanizmlarini takomillashtirish yo'nalishlarini yoritadi.

1. EIA asoslarini mustahkamlash:

Braziliya va Xitoy kabi EIA raqamlari pastroq va jarayon davomiyligi qisqaroq bo'lgan davlatlar yanada kengroq baholash va jamoatchilik ishtirokini ta'minlash uchun EIA tizimini mustahkamlashdan foyda olishlari mumkin.

Yevropa Ittifoqining yuqori EIA raqamlari, o'rtacha jarayon davomiyligi va keng jamoatchilik ishtiroki bilan tavsiflangan yondashuvi boshqa mintaqalar uchun namuna bo'lib xizmat qilishi mumkin.

2. Qayta tiklanadigan energiya manbalarini rivojlantirish:

Yevropa Ittifoqining ko'mirdan voz kechib, biomassa va boshqa qayta tiklanadigan energiya manbalariga o'tishi barqaror energiya amaliyotini ilgari surish muhimligini ta'kidlaydi. Boshqa mintaqalar qazib olinadigan yoqilg'ilarga bo'lgan bog'liqlikni kamaytirish va energiya xavfsizligini oshirish bo'yicha Yevropa Ittifoqi tajribasidan o'rganishi mumkin.

3. Jamoat ishtirokini kuchaytirish:

Atrof-muhitga ta'sirini baholash jarayonida jamoatchilik ishtirokini oshirish jamoatchilikni qo'llab-quvvatlash va atrof-muhitni baholash sifatini oshirish uchun juda muhimdir. Ishtirok etish darajasi past bo'lgan mamlakatlar manfaatdor tomonlarni yanada samaraliroq jalb qilish uchun strategiyalarni amalga oshirishlari kerak.

4. Atrof-muhitni muhofaza qilish va sanoatni rivojlantirishni muvozanatlash:

EIAdan keyingi sanoat loyihalarini tasdiqlash stavkalarining o'zgarishi iqtisodiy o'sishni qo'llab-quvvatlagan holda atrof-muhitni himoya qiladigan muvozanatli yondashuv zarurligini ko'rsatadi. Siyosatchilar atrof-muhit standartlarini buzmasdan EIA jarayonlarini soddalashtirishga intilishlari kerak.

Xulosa qilib aytganda, ushbu maqolada keltirilgan EIA amaliyotlari va energiya iste'moli tendentsiyalarining har tomonlama tahlili siyosatchilar, sanoat manfaatdor tomonlari va tadqiqotchilar uchun qimmatli tushunchalarni beradi. Topilmalar barqaror sanoat o'sishini ta'minlash va butun dunyo bo'ylab atrof-muhit yaxlitligini himoya qilishda mustahkam EIA muhimligini isbotlaydi. Siyosat va amaliyot uchun oqibatlar aniq: EIA tizimini mustahkamlash, qayta tiklanadigan energetikani rag'batlantirish, jamoatchilik ishtirokini kuchaytirish va atrof-muhitni muhofaza qilish va sanoat rivojlanishini muvozanatlash barqaror taraqqiyot uchun juda muhimdir. Boshqa mamlakatlar tajribasini o'rganish orqali siyosatchilar o'zlarining EIA jarayonlarini takomillashtirishlari va ekologik barqarorlik va iqtisodiy barqarorlikni oshirish bo'yicha global sa'y-harakatlarga hissa qo'shishlari mumkin. Topilmalar atrof-muhitni boshqarishni kuchaytirishga qaratilgan global tendentsiyani shakllantiradi. Tekshirilayotgan barcha mamlakatlarda EIAning izchil o'sishi sanoatning barqaror rivojlanishini rag'batlantirishda atrof-muhitni baholashning ahamiyati tobora ortib borayotgan e'tirofni aks ettiradi. Evropa Ittifoqi va Xitoy EIA soni bo'yicha yetakchilik qiladi, bu esa mustahkam me'yoriy-huquqiy baza va atrof-muhitni sinchkovlik bilan tekshirishni talab qiluvchi yuqori sanoat faolligini ko'rsatadi.

Recommendations from the field" Impact Assessment and Project Appraisal, 29(1), 49-58.

3. Bond, A., Pope, J., Morrison-Saunders, A., Retief, F., & Gunn, J. A. E. (2014). "Impact assessment: Eroding benefits through streamlining?" Environmental Impact Assessment Review, 45, 46-53.

4. Caldwell, L. K. (1998). "The National Environmental Policy Act: An agenda for the future." Indiana University Press.

5. Cashmore, M., Bond, A., & Sadler, B. (2010). "Introduction: EIA systems and performance." *Environmental Impact Assessment Review*, 30(1), 1-9.

6. Glasson, J., & Salvador, N. M. (2000). "EIA in Brazil: A procedures–practice gap. A comparative study with reference to the European Union, and especially the UK." *Environmental Impact Assessment Review*, 20(2), 191-225.

7. Turg'unov J.A. "Mamlakatimizda yashil iqtisodiyotni joriy etish holati va asosiy yo'nalishlari", Qo'qon universiteti xabarmomasi ilmiy-elektron jurnali 9-son, 85-87 betlar

8. Turg'unov J.A "Sanoat korxonalarini rivojlanishining atrof-muhitga ta'sirini baholash" Yoshlar va tadbirkorlikni qo'llab quvvatlash mamlakatimizda amalga oshirilayotgan islohotlarning muhim omili mavzusidagi xalqaro ilmiy amaliy konferensiyasi maqolalar to'plami 935-941 betlar